

БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Черней Володимир Васильович – кандидат юридичних наук, доцент, перший проректор з навчально-методичної та наукової роботи Національної академії внутрішніх справ

Актуальні питання взаємодії суб'єктів запобігання економічній злочинності в Україні

Розкрито основні питання взаємодії суб'єктів запобігання економічній злочинності в Україні. Визначено поняття «взаємодія», розглянуто суб'єктів запобігання та їх класифікацію, а також надано характеристику контролю за економічною злочинністю як компонента запобігання.

Ключові слова: запобігання; взаємодія; економічна злочинність; контроль.

Раскрыты основные вопросы взаимодействия субъектов предотвращения экономической преступности в Украине. Определено понятие «взаимодействие», рассмотрены субъекты предупреждения и их классификация, а также дана характеристика контроля экономической преступности как компонента предупреждения.

Ключевые слова: предотвращение; взаимодействие; экономическая преступность; контроль.

The article describes the interaction of the main issues preventing economic crime in Ukraine. The author has given the concept of «interaction» is defined subjects and prevent their classification, and describes control of crime prevention as a component.

Keywords: prevention; cooperation; economic crime; control.

Взаємодія суб'єктів запобігання економічній злочинності характеризується наявністю різноманітних зв'язків,

дослідження яких дасть змогу підвищити ефективність впливу держави на нейтралізацію чинників, що зумовлюють економічну злочинність. Зазначені зв'язки в системі суб'єктів боротьби з економічною злочинністю мають бути взаємопов'язані та скоординовані, а також не повинні дублюватися. Це й зумовлює важливість дослідження взаємодії (координації) суб'єктів запобігання економічній злочинності під час реалізації ними своїх функцій. Зв'язки, що визначають сутність взаємодії правоохоронних та інших органів у сфері боротьби з економічною злочинністю, повинні мати своє юридичне закріплення та ґрунтуватися на єдиних принципах.

Закон України «Про запобігання і протидію корупції» [1] не містить класифікації органів, що протидіють корупційним діянням та економічним злочинам. Водночас можна виділити групи державних органів, що мають відповідні повноваження в цій сфері:

- органи запобігання й органи, що здійснюють боротьбу з економічною злочинністю (правоохоронні органи);
- органи, що приймають рішення в справах про економічні злочини (судові органи);
- органи, що здійснюють контроль за виконанням законів у сфері запобігання економічній злочинності (контролюючі органи);
- органи, що здійснюють прокурорський нагляд за виконанням законів у сфері запобігання економічній злочинності.

Категорію «взаємодія» стосовно запобігання злочинам досліджують і кримінологічна, і кримінально-процесуальна, і криміналістична, й оперативно-розшукова галузі юридичної науки. Зміст цієї категорії конкретизується з огляду на специфіку кожного конкретного виду діяльності. Удосконалення взаємодії між правоохоронними та контролюючими органами щодо протидії економічним злочинам визнають одним із пріоритетних завдань боротьби зі злочинністю [2].

Про актуальність цієї проблеми свідчать численні наукові публікації вчених-правників. Праці цих авторів присвячено окремим аспектам взаємодії правоохоронних і контролюючих органів під час розслідування економічних злочинів, зокрема у сфері фінансової діяльності, оподаткування тощо.

Термін «взаємодія» вживається в законах України, зокрема «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 4, п. 4 ст. 7),

«Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (розділ V) [3], наказах МВС України.

Поняття «взаємодія» слід відрізнити від суміжних близьких за значенням категорій, таких як «узгоджені дії», «координація», «сприяння», «виконання доручень і вказівок», «надання допомоги» та інших, зміст яких роз'яснюють відповідні правові норми або які випливають з їх змісту.

Узагальнюючи викладені в літературі підходи, можна зробити висновок, що взаємодія – це узгоджена діяльність правоохоронних, контролюючих, а також інших державних і недержавних органів та службових осіб, спрямована на запобігання й протидію економічним злочинам з оптимальним співвідношенням повноважень, методів і засобів, визначених законодавством для кожного суб'єкта цієї діяльності.

Порівняльний аналіз опублікованих визначень дає змогу виокремити ознаки, що характеризують взаємодію правоохоронних органів стосовно запобігання економічній злочинності, зокрема: організаційна самостійність суб'єктів взаємодії; спільна діяльність суб'єктів взаємодії, узгоджена за метою, місцем і часом; поєднання сил, засобів і методів.

Основою різних видів взаємодії є обов'язкова участь двох і більше суб'єктів, між якими відбувається обмін інформацією, передбачений відповідними нормативно-правовими актами. У практичному аспекті важливе значення має й форма взаємодії. Зазвичай більшість авторів поділяють її на процесуальну та непроцесуальну, вважаючи, що першу регламентовано законом, а другу – відомчими нормативними актами.

Можна також виокремити внутрішньовідомчу (внутрішню) взаємодію, що розуміють як взаємопов'язану діяльність підрозділів одного відомства (наприклад, у системі МВС України – взаємодія між слідчим та органом дізнання), так і міжвідомчу (зовнішню) взаємодію різних відомств (наприклад, СБУ, митної служби, податкової міліції, Держфінмоніторингу та ін.). У разі зовнішньої взаємодії актуальними є питання міжвідомчої координації роботи значної кількості суб'єктів, тобто коли потрібно досягти впорядкування, взаємозв'язку, узгодження їх спільних зусиль.

У контексті правового механізму запобігання економічній злочинності доцільно застосовувати наукову класифікацію суб'єктів запобігання економічним злочинам, згідно з якою зазначені суб'єкти поділяються на такі, що:

1) визначають і забезпечують реалізацію державної політики у сфері боротьби з економічними злочинами, протидії їм;

2) створюють й удосконалюють нормативно-правову базу щодо протидії цим злочинам;

3) безпосередньо здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання економічним злочинам;

4) забезпечують судовий розгляд справ про економічні злочини (суд);

5) спрямовують діяльність на запобігання корупції;

6) координують діяльність щодо протидії економічним злочинам;

7) реалізують контроль і нагляд за роботою суб'єктів безпосередньої правоохоронної діяльності у сфері боротьби з економічними злочинами;

8) здійснюють поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків злочинних діянь;

9) здійснюють фінансове, матеріально-технічне, інформаційне, науково-методичне забезпечення запобігання економічним злочинам.

Взаємодія суб'єктів запобігання економічній злочинності характеризується наявністю різноманітних зв'язків. Зазначені зв'язки в системі суб'єктів запобігання економічній злочинності взаємопов'язані та взаємозумовлені, їх поділ і відокремлення можливі тільки теоретично. Це визначає залежність усіх видів взаємодії (координації) зазначених органів у реалізації ними своїх функцій. Зв'язки, що визначають сутність взаємодії правоохоронних та інших органів у сфері запобігання економічній злочинності, повинні мати своє юридичне закріплення та ґрунтуватися на єдиних принципах.

Кожний зазначений елемент механізму запобігання економічній злочинності отримує також і визначене правове закріплення. Наприклад, коли йдеться про систему органів (суб'єктів) запобігання економічній злочинності, її профілактики, то беруться до уваги їх функції, повноваження.

Держава практично не вживає заходів щодо підвищення соціальної відповідальності бізнесу. Крім того, в умовах ринкових реформ під приводом підвищення конкурентоздатності підприємств фактично зруйновано їх соціально-побутову підсистему, створену за радянських часів. Деякі добродійні акції бізнесу мають суто рекламно-показовий характер, не змінюють його загальної антисоціальної спрямованості, що часто супроводжується шахрайством, жертвами якого стали сотні тисяч і мільйони вкладників та акціонерів. Виконавча влада уникає вирішення проблеми відновлення знецінених ощадних і страхових внесків населення, обмежуючись незначними заходами, вжитими, насамперед, для заспокоєння суспільної думки. Усе це не узгоджується із закликами влади до довіри, згоди, соціального партнерства в країні. Зазначені негативні явища української економіки та соціальної сфери не можна вважати незначними й епізодичними. За сім – вісім років вони набули ознак стійкої тенденції. Причиною цьому є не лише недосконала радянська спадщина та помилки періоду перебудови.

Для створення необхідних морально-політичних, ідеологічних, виховних засобів впливу держави на економічну злочинність поставлено такі цілі й завдання:

стабілізація на підприємствах і в організаціях, спрямована на гарантування безпеки робітника в період економічних спадів;

вирівнювання різниці в прибутках громадян відповідно до ринкового порядку (прогресивний прибутковий податок, субсидії на дітей і на житло, безкоштовне утримання).

Цей неповний перелік державних заходів, на нашу думку, обов'язково варто врахувати під час створення механізму запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні. Багато держав, у тому числі Україна, мають досвід переходу від планового господарства до ринкового, але, на відміну від України, ці процеси не супроводжувалися стрімким зростанням рівня економічної злочинності.

Важливим компонентом механізму запобігання економічній злочинності є організація контролю за нею з боку держави. Контроль за економічною злочинністю можна визначити як регламентовану нормами права діяльність державних, місцевих органів, а також недержавних організацій,

спрямовану на запобігання, виявлення й припинення порушення правових норм, що забезпечують нормальне функціонування економічної системи. Це визначення відображає загальне розуміння контролю й фіксує дві його головні цілі – запобігання економічній злочинності та протидію їй. Саме тому контроль за економічною злочинністю слід розглядати як компонент запобігання їй. Залежно від мети, можна виділити два види такого контролю: соціально-правовий і кримінально-правовий.

Контроль за економічною злочинністю як компонент запобігання полягає в тому, що суб'єкт управління шляхом боротьби з цією злочинністю здійснює облік і перевірку того, наскільки стан керованого об'єкта відповідає бажаному стану – меті (боротьбі з економічною злочинністю). Розглянемо особливості контролю за економічною злочинністю в Україні. Такий контроль поділяють на:

державний;

контроль недержавних організацій;

соціальний (механізм парламентського контролю).

Залежно від предмета й сфери, розрізняють такі види контролю:

фінансовий (податковий, валютний, бюджетний, аудиторський);

реєстраційний, тобто контроль за дотриманням законодавства під час реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності;

ліцензійний контроль і нагляд, що передбачають контроль за дотриманням законодавства в діяльності, яка підлягає ліцензуванню;

антимонопольний, тобто контроль за дотриманням антимонопольного законодавства суб'єктами господарювання, органами державної влади й місцевого самоврядування;

контроль за дотриманням законодавства про захист прав споживачів;

контроль за дотриманням законодавства в певних сферах економіки й на певних ринках, зокрема на ринку цінних паперів, у сфері страхування, недержавного пенсійного забезпечення, торгівлі, обігу алкогольної продукції;

інші види контролю (міграційний, експортний, митний, пробірний, торговельний) [4–8].

Важливою умовою ефективного контролю за економічною злочинністю є гармонійне, збалансоване поєднання дієвого правового контролю за соціально-економічними й політичними процесами в країні й дотримання фундаментальних прав людини. Успішне досягнення цієї мети вимагає реалізації комплексу негайних заходів. Серед них фахівці виділяють такі найбільш важливі:

1) запровадження відкритості («прозорості») у прийнятті економічно значущих рішень (про приватизацію, акціонування, здійснення аукціонів) державними посадовими особами. Недотримання цього фундаментального принципу є найважливішим чинником розвитку корупції та пов'язаної з нею криміналізації фінансової системи держави;

2) посилення різних видів контролю за соціально-економічними процесами, фінансовими й товарними потоками (бюджетним, банківським, валютним, митним тощо). Причому в середньостроковій перспективі цей напрям може дати вагоміші результати, ніж контроль за певними особами. Складність проблеми полягає в тому, що поглиблення дискреційного контролю є чинником корупції та економічної злочинності;

3) запровадження кримінальної відповідальності за корупційний лобізм, фаворитизм, протекціонізм, внески для досягнення політичних цілей, внески на вибори, надання конфіденційної інформації, традиції переходу державних чиновників на посади почесних президентів корпорацій і приватних фірм, інвестування комерційних структур за рахунок бюджету, переведення державного майна в акціонерні товариства, навчання дітей за кордоном за рахунок спонсорів і багато інших небезпечних завуальованих форм корупції;

4) якнайшвидше законодавче розв'язання проблеми надання державними посадовими особами відомостей про майнове становище членів їх родин. Фінансовий контроль за доходами й майном посадових осіб і членів їх родин існує в усіх цивілізованих країнах, що відображено в Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб;

5) запровадження обов'язкової антикорупційної експертизи проектів економічно значущих законодавчих та інших правових актів із метою недопущення в них наявності положень, які б прямо чи опосередковано сприяли вчиненню злочинів у сфері економіки. Необхідною є практична реалізація конституційного принципу рівності всіх перед законом і судом. Це актуалізує прийняття законів про уточнення депутатського імунітету, про відповідальність посадових осіб першої категорії, а також політичних діячів за порушення законів, про ліквідацію необгрунтованих привілеїв;

б) ефективне використання правових інструментів. Ці заходи не пов'язані із застосуванням кримінального процесуального законодавства, тому вони дають змогу на цілком легітимній підставі, без застосування сумнівних репресивних дій, істотно підірвати фінансово-економічну основу найнебезпечніших видів злочинності, зокрема корупційної. Прикладом є ситуація у сфері приватизації. Так, на перших етапах грошової приватизації значну частину державної власності було передано в приватну власність за заниженими, іноді зовсім символічними, цінами. Це здебільшого було наслідком зловмисної угоди представника однієї сторони – покупця з іншою стороною – представниками держави. Унаслідок таких корупційних угод державі було заподіяно істотних збитків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квіт. 2011 р.

2. Дудніков А. Л. Проблеми взаємодії правоохоронних і контролюючих органів при розслідуванні злочинів у сфері економічної діяльності / А. Л. Дудніков // Проблеми законності. – 2002. – Вип. 52. – С. 136–140.

3. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

4. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Савченко Леся Анатоліївна. – Ірпінь, 2002.

5. Радионова В. М. Финансовый контроль : [учеб.] / В. М. Радионова, В. И. Шлейников. – М. : ИД ФБК-ПРЕСС, 2002.

6. Башкатова Т. А. Сущность и функции финансового контроля / Т. А. Башкатова // Финансы : [учеб.] / под ред. Л. А. Дробозиной. – М. : ЮНИТИ, 2001.

7. Калюга Є. В. Фінансово-господарський контроль у системі управління : [моногр.] / Є. В. Калюга. – К. : Ельга ; Ніка-центр, 2002.

8. Устинова І. П. Правовий статус органів фінансового контролю в системі органів державної виконавчої влади в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Устинова Ірина Петрівна. – К., 1997. – 199 с.